

БАЛКАНСКИЯТ СЪЮЗ

ИВАН ЕВСТРАТИЕВ ГЕШОВ

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© Иван Евстратиев Гешов, *автор*

© Антон Оруц, *коректор*

© Николета Карайончева, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2018 г.

ISBN: 978-619-7496-00-0

БАЛКАНСКИЯТ СЪЮЗ

ИВАН ЕВСТРАТИЕВ ГЕШОВ

София
2018

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	6
-----------------	---

Глава I

СКЛЮЧВАНЕТО НА БАЛКАНСКИЯ СЪЮЗ	8
Българско-сръбският договор	14
Pro memoria	18
ЛИЧНО, СЕКРЕТНО	28
Българо-гръцкият договор	41
Българо-черногорското съглашение	45

Глава II

ПРЕДИСТОРИЯ НА БАЛКАНСКАТА ВОЙНА	47
--	----

Глава III

ИСТОРИЯ НА МЕЖДУСЪЮЗНИЧЕСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ ПРЕЗ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА	65
---	----

Глава IV

ПРОВАЛЯНЕТО НА БАЛКАНСКИЯ СЪЮЗ	91
I. Първа сръбско-българска война	96
II. Втората сръбско-българска война	101
Наредба на Върховния главнокомандващ Белград, 18 юни 1913 г.	104

Прибавление

БЪЛГАРСКИТЕ ДОГОВОРИ И КОНВЕНЦИИ СЪС СЪРБИЯ И ГЪРЦИЯ

I. Договор за приятелство и съюз между Царство България и Кралство Сърбия	112
II. Тайно приложение (анекс) към договора за приятелство и съюз между Царство България и Кралство Сърбия	115
III. Военна конвенция между Царство България и Кралство Сърбия	119
IV. Споразумение между българския и сръбския армейски щаб	125
V. Мнения на председателите на генералните щабове	128
VI. Споразумение между българския и сръбския генерален щаб	130
VII. Отбранителен съюзнически договор между България и Гърция	132
VIII. Военна конвенция между България и Гърция	135
Мемоар на българското правителство по изпълнението на сръбско-българския договор	139
Заключение	148

ПРЕДГОВОР

Пред вас е непосредствен исторически извор, излязъл изпод перото на един от архитектите на Балканския съюз – акад. Иван Евстратиев Гешов (1849 – 1924) – истински просветен български държавник, получил образованието си в Манчестърския университет още преди Освобождението. Гешов е министър-председател на страната, когато лансира идеята си България, Сърбия, Гърция и Черна гора заедно да нанесат съкрушаващ удар върху разклатената и изостанала Османска империя, за да изтръгнат от нейната пагубна власт населените с християни области. Кой друг човек може да е бил в положение да има достъп до цялата информация за сформирването на Балканския съюз, да знае всички тайни и явни ходове и договорки на държавите в него, ако не един от основателите му?

Известно е, че християнските държави на Балканите трудно се обединяват около гадена кауза, дори и тя да е разгромът на общ враг – Османската империя. Съвсем очаквано, ябълката на раздора и този път се оказва подялбата на още неизвоюваните териториални придобивки и най-вече на обетованата земя за българите – Македония. От приложените в тази книга явни и тайни дипломатически документи ще забележите всички подводни камъни в преговорите за единение и сами ще се убедите колко трудно са подписани съюзните договори. От източниците разбираме и защо Румъния остава извън задругата и какви са скритите мисли, ръководили Букурещ при отношенията с другите страни. Основна част от съдържанието е заета и от друг значим въпрос – ролята на Руската империя в качеството ѝ на посочен от балканските държави арбитър.

Както добре знаем, все пак Балканският съюз, макар и

трудно, е създаден. България сама изнася най-тежката част от последвалата война и мобилизира най-многочислената армия, която с неугържим героизъм и невиждан устрем помита османските сили в прочутата битка при Люлебургаз, завладява страховитите крепости Одрин и Лозенград и жъне победа след победа на бойното поле.

В научната историография са писани множество трудове, опитващи се да разкрият кой всъщност е нелоялният съюзник, опитал се да измами другите и да заграби за себе си спечелените придобивки. Тази книга обаче е различна. Тя е писана от първо лице непосредствено след краха на Балканския съюз през 1913 г., когато още не е било изсъхнало мастилото по договорите. От десетките извадени на бял свят дипломатически документи всеки би могъл да разбере, че некоректната страна съвсем не е България. Напротив, обективното вглеждане в изворите показва, че тя не само изпълнява задълженията си по договорите, ами и е принудена да чуе дошлите като гръм от ясно небе претенции на Сърбия за територии, към които тази страна въобще не следва да има аспирации. Нещо повече – тези домогвания са подкрепени с безочливи опити за произволно и изопачено тълкуване на международното право.

Цитираните в книгата независими чуждестранни документи (като известния Доклад на Карнегиевата комисия например) показват лицата на довчерашните български съюзници такива, каквито те в действителност са. Още много и много дипломатически старания предстоят на Иван Ев. Гешов, преди той окончателно да се увери, че в преговорите са допуснати пагубни грешки и че България ще се окаже на практика измамена от онези, с които рамо до рамо е воювала.

ГЛАВА I

СКЛЮЧВАНЕТО НА БАЛКАНСКИЯ СЪЮЗ

Повикан на 11/24 март 1911 г. да заема постове на председател на Министерския съвет и министър на външните работи, моя първа длъжност като ръководител на българската политика бе да се занимавам с този злочест македоно-огрински въпрос, който от Берлинския конгрес насам терзаеше България. Позната е думата на Александър Горчаков относно този конгрес – за канцлера на руския император това било „най-черната страница от неговия живот“. Това обаче бе една не по-малко черна страница и в живота на българския народ. Съединени в робството, освободени от Русия, българите видяха своето Освобождение признато от Европа, но с цената на единството си. Берлинският договор разделяше Санстефанска България на три къса: една васална България, една автономна Източна Румелия и едно Македоно-Огринско, оставено под турско иго. След Съединението на Източна Румелия с България, тя нямаше пред себе си нищо друго, освен един идеал – възстановяването на Санстефанска България, или ако тая мечта бе неосъществима, то поне добиването на автономия от Македоно-Огринско. Тази автономия, като гарантираше все пак човешко управление за своите жители, щеше да отърве България от грижите и опасностите, които македоно-огринската анархия ѝ създаваше. Тия грижи и опасности бяха тъй многобройни и заплашителни, че спокойствието и развитието на България страдаха от

тях и самото ѝ бъдеще можеше да се компрометира от тяхното гибелно действие. И за един български министър-председател нямаше дължност по-повелителна от тая да дири средства за разрешение на тая проблема, която тъй съкрушително тежеше над съдбините на българската държава и племе.

Аз, който съм очевидец на страхоуите на българското въстание от 1876 г. и на руската война от 1877 – 8 г. (някои от тях аз описах и в рапорти до английския и американски представител и в моите писма до лондонския в-к „Таймс“, па и в моите записки на един осъден); аз, който съм поклонник на догмата – формулирана от един французки публицист – че най-добрата политика е „да се води човек от един патриотизъм пламенно пацифистичен, но и от един пацифизъм благоразумно патриотичен“ – та същият аз до 1912 г. бях най-големият миролюбец в България. И в речи, и в статии аз не преставах да проповядвам крайно благоразумие и грижливо избягване на всякакви авантюри, които можеха да въвлекат България във война с Турция. И в мемоара, който подадох по Македонския въпрос към края на 1906 г. на сър Едуард Грей, аз хваля своето Отечество, че едничко измежду балканските държави то не бе нарушило мира на Балканския полуостров. А когато осъществяването на каузата, за която аз пледирах в този мемоар, стана мъчно вследствие Младотурския преврат в 1908 г., аз пак не изгубих надежда и идеята за едно пряко съглашение с младотурците ме занимаваше дълго време и преди и подир дохождането ми на власт от март 1911 г.

Новият режим в Турция обаче скоро взе да разочарова всинца ни. По отношение изтреблението на другите елементи, младотурците не останаха надире от старотурците, па и от самия Абдул Хамид. Възмутителното клане в Адана и отвратителната безнаказаност на

неговите интелектуални автори бе най-естествено да стресне всички приятели на едно мирно разрешение на оня сноп от етнически питання, които носеше името Източен въпрос. Но след като македонците тъй безкористно помагаха на младотурците при старотурската контрареволуция през април 1909 г. (а и после, когато демократите – врагове на младотурците – се смениха през 1911 г.), аз мислех, че съставеното от мен министерство можеше да очаква, особено след повторните мои миролюбиви заявления, една политика, която напълно да отговаря на нашето желание за искрен опит да се споразумеем с Турция.

Такова споразумение аз подробно разисквах с известния пацифист, покойния британския журналист Уилям Т. Стийд, комуто миналата пролет се вдигна паметник в самия Хагски дворец на мира. Той бе толкова добър наш приятел и поклонник на Уилям Гладстон, че нему бяха оставени книгата на великия българолюбец, засягащи кланетата в 1876 г. От голям противник на Абдул Хамид, какъвто аз бях го познавал още в 1879 г., когато се срещнахме в Лондон, г-н Стийд бе станал приятел на младотурците и бе посетил през лятото на 1911 г. Цариград и Македония, за да изучи и защити каузата им.

При обявяването на Турско-италианската война той излезе като горещ защитник на Турция, но за мое учудване, когато го видях в София през август 1911 г., той ми препоръча да не бързаме със споразумението. Бе почнало и у него разочарованието от младотурците – онова разочарование, което после взе големи размери у много гържавници, сред които и покойните дипломати австриеца граф Лекса фон Ерентал и германеца Алфред фон Кидерлен-Вехтер. Последният ме учуди със своята остра критика на младотурския режим, когато се срещнах с него в края на май 1912 г.

Както и да е, през лятото на 1911 г., аз продължавах моите разговори за едно съглашение с тогавашния турски пълномощен министър в София Асем бей. Той уж беше съгласен с мен: осъждаше младотурския комитет за неговата късогледа политика спрямо българите и говореше да отиде първо в България, после в Солун и оттам на връщане в Одрин, за да се срещне със самите местни младотурски управници, да им напълни главите и да почне с тях една нова тактика. Преди да успее да направи това пътуване, той беше повикан в Цариград да заеме поста на министър на външните работи. Италия бе вече обявила война на Турция и тя имаше голям интерес да бъде добре с България.

Не бе следователно за чудене, че на тръгване от София за Цариград Асем бей направи пред моя временен заместник г-н Т. Теодоров – аз бях тогава във Виши – най-категоричните заявления за едно българо-турско съглашение. За жалост, с изключение на едно мъртвородено предложение да се споразуем – наричам го мъртвородено, защото то не само (особено във втората си точка) бе за нас неприемливо, но още защото нито Асем бей, нито Наби бей (турският министър в София) не отвориха вече дума за него – с изключение, казвам, на това предложение, турският министър на външните работи не свърши нищо за почване на нова политика спрямо България. Напротив. Не само пограничните инциденти, които тъй много възбуждаха българското обществено мнение, зачестиха, но и други случаи – кланета като ония на Щип и Кочани, убийства и грабежи, изтезания и преследвания, систематично малтретиране на българите войници в турската армия... Тия изстъпления дотолкова увеличиха числото на младите българи, бягащи от Македония и Одринско, че и най-миролюбивите български държавници трябваше да се стреснат

и да се попитат: дали всичко това не се дължи на едно планувано намерение на младотурците да обезбългарят и обезхристиянят Македония и Одринско, за да решат по този радикален начин македоно-одринския въпрос? И това подозрение се още повече усилваше у ония, които имаха възможност да четат официални работи – като например ония на нашия битолски консул, според когото г-р Назим бей (идеологът на младотурската партия) в една реч пред турските първенци във Воден (слушана от секционния инженер на линията Солун – Битоля г-н Виганд) казал, че ако младотурците бъдат подкрепени при изборите през следващите 30 – 40 години, в Македония не щял да остане ни един християнин.

И можеше ли човек да се съмнява във възможността на подобно изтребление, когато виждаше как бързо беше намаляло българското население в Македония и Одринско в първите 10 години от този век? Не пишеше ли от Солун нашият генерален консул г-н А. Шопов още през септември 1910, че неоспоримо било, дето „онова, което притежавахме в европейските вилаети преди 15 години, днес сме изгубили едната му четвърт“? Българите в Македония, които, според достоверни сведения (френският в-к „Тан“, брой 15950, февруари 1905), бяха в кръгли цифри около 1 200 000 според писмо от 6 април 1911 г., а по времето на същия наш солунски генерален консул бяха останали 1 000 000 души. Намериха се хора, които оспориха това намаление, особено подир речта на г-н Панчо Добрев в турския парламент – реч, с която той искал, според своите противници, да омаловажи значението на българския елемент в Европейска Турция, та по този начин да улесни отоманизаторската задача на младотурците.

За да се гобера до истината по въпроса за това намерение, аз командироввах в Цариград г-н Кирил Попов,

директор на статистиката, и Д. Мишев, за да го изучат в самата екзархия. И от техния рапорт аз стигнах до печалното заключение, че българското население бе действително значително намаляло. И изтребителната политика на турците бе до такава степен отчаяла македонските българи, че те, според рапорта на г-н Шопов от Солун с дата 28 февруари 1912 г., явно говорели, че предпочитали всичко пред това непоносимо тегло. „Да се отървем, казвали те, от това ужасно несносно положение, та който иска, нека дойде; по-лошо от това не ще бъде!“.

Можеше ли един гържавник, отговорен за съдбините на българския народ, да стои хладнокръвен при едно подобно явление – при турската закана, че ще се вземат мерки да се още повече усили турското настъпление, за да бъде изтребен българският елемент в Македония? Моя длъжност бе да изуча всички сериозни мерки от естество да поставят България да тури край на едно подобно гибелно изтребление. И първа между тия мерки бе едно споразумение не вече с Турция, която се оказа противна на него, а с другите ни съседи.

Задачата за едно подобно съглашение бе улеснена от единодушието, с което българското обществено мнение посрещаше манифестациите, като например оная на срещата между сръбските и българските икономисти по време на посещението на българските студенти в Атина (април 1911 г.). Тая среща бе улеснена още от тайния договор, който сръбите бяха подписали с нас още през 1904 г., а също и от опита, който те при нашите предшественици демократите и през първите 6 месеца на моето министерстване направиха за сключването на един отбранителен съюз.

Българско-сръбският договор

За тия опити за споразумение със сърбите говорихме с Д. Ризов, който бе вече подписал договора със Сърбия през 1904 г., когато бе пратен като български делегат в Белград. Обсъждахме с него в първите дни на септември – той бе с отпуск в София. Останахме съгласни той да уреди въпроса с г-н Милованович, тогава министър-председател и министър на външните работи в Сърбия, за да се срещнем ние, двамата премиери, при завръщането ми от Виши, закъдето аз се готвех да тръгна след изборите за XV Обикновено народно събрание.

Изборите станаха на 4 септември и аз тръгнах за Виши на 7. Едва стигнал там, аз бях изненадан от критичното положение, в което бяха влезли отношенията между Италия и Турция. Със светкавична бързина тия отношения така се изостриха, че на 16 септември войната бе вече обявена. Аз тутакси телеграфирах на моите колеги в София, че тръгвам за България, но че смятам за необходимо да спра в Париж и във Виена, за да се видя с министрите на външните работи. Ето бележките, които тогава аз съставих по тия мои свиждания:

Г-н дъо Селв ме прие в сряда, 21/04 октомври 1911 г., в 02:30 ч., а граф Ерентал в събота на 03:00 ч. Както на г-н дъо Селв, тъй и на г-н Ерентал, аз зададох два въпроса:

1. Войната ще бъде ли локализирана и ще се свърши ли скоро?

2. Не се ли предвиждат от турска страна компликации, било вследствие на екзалтиране на фанатизма

и избухване на турски шовинизъм, било вследствие на негодувание срещу младотурците и повтаряне на контрареволуцията от април 1909 г.?

И двамата министри ми отговориха утвърдително на първия въпрос. Да, войната ще бъде локализирана; да, тя ще се свърши скоро. Г-н д-р Селв вярва, че Италия ще се съгласи да плати обезщетение за Триполитания и ще се съгласи да признае сюзеренитета на султана. Той обаче не може да се произнесе положително и във всеки случай вярва, че Италия ще бъде много примирителна, ако турците почнат да преговарят веднага след окупирането на Триполитания. Естествено, това окупиране трябва да стане, за да може Италия да почне да преговаря.

Граф Ерентал не беше още чел интервюто на Хилми паша относно траенето на войната. Когато му обърнах внимание върху това интервю и му казах, че Хилми паша е на мнение, че войната ще продължи, граф Ерентал ме прекъсна: „Но как ще искат да водят война? По сухо? По море? Ни едното, ни другото е възможно! И аз се надявам, че турците ще се съгласят на мир.“ Колкото до условията за обезщетения и ще се признае ли сюзеренитетът на султана – граф Ерентал нищо не знаеше.

По повод втория въпрос (опасността от компликации от страна на Турция) – г-н д-р Селв допуска тая опасност, но граф Ерентал – не. Той вярва, че младотурският комитет, бидейки единствената организирана сила в Турция, по-скоро ще спечели, отколкото ще загуби от настоящото положение, и също така, че ще има достатъчно сила да наложи волята си. Аз му отговорих, че преди войната младотурският комитет бе много изгубил и че не виждам да има достатъчно авторитет и престиж да надделее над възбудените стра-

ти поради моя нов неуспех на младотурския режим. Във всеки случай и в отговор на забележката на граф Ерентал, че той се надява, че ние ще следваме примера на Великите сили и ще направим всичко възможно за запазването на мира, аз му обърнах вниманието (както и на г-н дьо Селв), че опасността на Балканския полуостров не ще дойде от България, а от Турция. Великите сили знаят нашата миролюбива политика. И независимо от факта, че младотурците не отговориха на тая наша политика, ние не ще се отклоним от нея, ако интересите на България не го поискат .

На г-н дьо Селв казах, че тъй като изпълних вече две дипломатически мисии във Франция, аз се научих да ценя просветените съвети, винаги придружени със симпатии за нашата страна, които французкото правителство тъй щедро ни е давало. И аз му разправих за тия две мои мисии, през 1879 г. и 1885 г. През последната аз имах честта да бъда приет от именития френски политик Шарл дьо Фрайсине и да третирам с него важния тогава въпрос за Съединението. Г-н дьо Селв ми каза, че той споделя симпатиите на вуйка си за България и че адмира българския цар. В разговора ме попита дали малкият въпрос относно обезщетението на един французин е бил уреден. Отговорих му утвърдително. Граф Ерентал ми говори за търговските преговори, изказвайки надеждата, че ще можем да свършим скоро. Той ми говори също и за посещението на цар Фердинанд със следните думи:

„По време на визитата, която Н. В. Вашият цар ни направи това лято, стана въпрос за неговото посещение при Н. В. нашия император. Казах му, че ще разбере заповедите на Н. В. императора и ще го уведомя. Но предвид влошаването на здравето на Н. В. императора, който се нуждаеше от гледане, бях принуден да теле-

графирам на граф Тарновски да предупреди г-н Добрович, че не ще може да има посещения при Н. В. императора тая есен.“

Във Виена ме чакаше Д. Ризов, който след повторни инструкции от моя заместник, г-н Теодор Теодоров, беше се спрял в Белград и беше уредил с г-н Милованович нашата среща. Чакаше ме там и Д. Станчов, който ми съобщи, че царят, който бе в маджарските си имена, е в течение на това, що готвим, и ще иска да ме чуе, преди да тръгна. Няколко заседания имахме с двамата наши пълномощни министри. И подир гългия доклад, който г-н Ризов направи върху своите срещи в Белград, ние останахме съгласни върху точките на нашето споразумение със сърбите, като съставихме по тия точки следната Pro memoria. Не е излишно да се изтъкне, че [1] точките по нападението от когото и да било против Сърбия и България и по евентуалния опит от страна на Австрия са писани от самия г-н Ризов и че [2] с предложението да вземе за разграничителна линия границата на Скопския санджак ние отстъпвахме на сърбите Велеската кааза, която влизаше в споменатия санджак. И тогава не бе още въпрос за арбитраж.

Pro memoria

1. Да се поднови нашият договор от 1904 г. В точката за реформи да искаме автономия, а при невъзможността да се осъществи тя, да делим Македония.

2. Максималната отстъпка по делбата:

а – реката Пчиня на изток от Вардар до нейния извор;

б – границите на Призренския и Скопския санджак, западно от Вардар

3. Предвиждаме следните причини за сключване на съюза:

а – нападение – от когото и да било – против Сърбия и България;

б – нападение от страна на Турция против някоя от балканските държави;

в – евентуален опит от страна на Австрия да окупира Македония или Албания;

г – вътрешни неуредици в Турция от естество да заплашат мира или тишината на Балканския полуостров;

д – ако интересите на България и Сърбия изискват решаването на въпроса

4. За този договор условие, без което не може, е участието на Русия в него.

5. Също – участието на Черна гора в него.

След като царят в аудиенцията, която ми даде във вагона си между Огерберг и Виена, одобри тая програма, аз тръгнах от Виена на 28 септември и вечерта имах с г-н Милованович срещата, от която четох следния рапорт на царя и на Министерския съвет:

Тръгнахме, г-н Милованович и аз, от Белград на 28/11 октомври около 11:30 ч. през нощта и пристигнахме в 2:30 ч. в Лапово, където сръбският министерски вагон, в който пътувахме, бе откачен от трена и ние трябваше да се разделим. През трите часа, които заедно прекарахме, ние се докоснахме до всички въпроси, които интересуват нашите две страни, като започнахме с Турско-италианската война и младотурския режим. Говорейки за този режим, г-н Милованович ми каза, че граф Ерентал бил загубил всяка надежда да види младотурците да възродят Турция. Преди няколко месеца – миналата пролет – Ерентал бил се произнесъл против този режим и в полза на една автономна Албания, която щяла да помогне за разрешението на великия балкански въпрос.

Г-н Милованович настоя върху опасността, която една такава Албания, простирайки се от българската граница и включвайки Битолския и Скопския вилает, ще представлява за славяните на Балканския полуостров. Според г-н Милованович албанците, в голяма част мюсюлмани, имали същия недостатък като останалите мюсюлмани – че не умеят да образуват една цивилизована държава. Така те са осъдени на участта на мюсюлманските народи, т.е. на съдбата на Алжир, Тунис, Мароко и Триполитания. Единственото разрешение е присъединението (при окончателната ликвидация на Турция) на северната част на Албания към Сърбия, а на южната – към Гърция.

Веднъж въпросът за ликвидацията на Турция зачекнат, г-н Милованович се впусна в дълги разисквания върху настоящето и бъдещето на страните ни. Той е на мнение, че понастоящем нищо не може да се направи, че всичките сили са решени да се локализира войната и да не се допускат усложнения на Балканския полуостров и

че ние трябва да стоим мирни. Сърбия в никакъв случай няма да мръдне, още повече, че той мисли, че една война между Турция и една от балканските държави по-скоро ще затвърди, отколкото ще отслаби младотурския режим. Трябва да се чака краят на тая война и да се осигури поддръжката на Русия. Без тая поддръжка не може и не трябва нищо да се предприема. Обаче преди да се обърнем към нея, ще трябва да се споразумеем помежду си и да сключим договор в три екземпляра, от които единият да бъде връчен на Русия.

Причините за сключване на съюза трябва да бъдат следните:

1. Абсолютно отбранителен съюз срещу всеки, който би атакувал България или Сърбия;

2. Отбранителен съюз срещу тоя, който би се опитал да заеме частите от Балканския полуостров, които ще бъдат изброени: Македония, Стара Сърбия и др.

3. Нападателен съюз с цел: [1] да се освободят Македония и Стара Сърбия при обстоятелства, считани благоприятни за двете страни; [2] да се прекратят анархията и кланетата в провинциите, гдето жизнените интереси на някоя от двете страни са засегнати.

Забелязах на г-н Милованович, че ако нашият опит да освободим Македония и Стара Сърбия вземе вид на присъединение, нашата задача ще стане много трудна (поради щекотливостта на нашите съседи) и той се съгласи с мен. Той сметна, че ще е по-добре да поискаме автономията на тия освободени провинции, макар и това решение да не му се нравеше много. Настояваше за дележ на освободените провинции, като уточняваше, че има области, които не могат да бъдат предмет